

РОЗВИТОК ПСИХОДИНАМІЧНОЇ ПАРАДИГМИ ТА МЕТОДУ АСПП

Наукова редакція: Т. С. Яценко (м. Ялта)

Укладачі тексту: Л. Я. Галушко (м. Кіровоград), Н. В. Дмитерко (м. Слов'янськ),
І. В. Євтушенко (м. Київ), О. Г. Максименко (м. Донецьк),
О. В. Педченко (м. Черкаси), О. М. Полянничко (м. Київ),
Л. Г. Туз (м. Черкаси), О. М. Усатенко (м. Ялта)

Академік НАПН України
Т. С. Яценко

Основи психодинамічної теорії в Україні сформовані академіком Національної академії педагогічних наук України Яценко Тамарою Семенівною. Зародження даного підходу можна віднести до 1978-1979 рр., що знайшло втілення в розробці *методу активного соціально-психологічного навчання* (АСПН), який спочатку був зорієнтований на оптимізацію спілкування вчителя з учнями (докторська дисертація (1989 р., за консультативної підтримки академіка РАО О. О. Бодальова [1]). Поштовхом до науково-практичних пошуків слугувала практика соціально-психологічного тренінгу (СПТ) в Москві і Новосибірську, стажування з групової психотерапії в Ленінграді (Санкт-Петербург), Польщі (Варшава, Гданськ).

Авторський метод активного соціально-психологічного навчання з часом набув інструментальних можливостей проникнення в глибини психіки з метою їх індивідуалізованого пізнання та надання практичної допомоги суб'єкту.

Т. С. Яценко піднесла до рангу необхідної передумови глибинного розкриття сутності феномену психічного спонтанності і невимушеність поведінки дорослої соціально-орієнтованої людини, що спирається на фактори її внутрішньої детермінації. Інакше кажучи, в психодинамічній парадигмі спонтанність і невимушеність поведінки суб'єкта є засадничим принципом організації глибинного пізнання, що відкриває перспективи вивчення внутрішніх детермінант невимушеної активності психіки.

До завдань досліджень Т. С. Яценко та її послідовників входило вдосконалення інструментально-методичного аспекту розкриття змісту психіки в її цілісності (свідоме і несвідоме), а також розвиток психодинамічної теорії у спіралевидному взаємозв'язку з практикою.

Наприкінці 80-х років Т. С. Яценко були сформовані засади психодинамічної теорії, що базується на припущенні про наявність внутрішньої активності психічного; поставлені і розв'язані проблеми управління динамікою групового та індивідуально-особистісного розвитку із забезпеченням умов здійснення позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки на більш високому рівні її розвитку. Як виявилось, такого роду управління має бути, з одного боку, чітким і прогностичним, а з іншого – неявним, невидимим, контекстним. Останнє потребує розуміння процесів *когнітивного синтезу, притаманного функційним особливостям несвідомого (в єдності зі свідомим)*, на трьох рівнях: структурному, функціональному та енергетичному.

Сказане вище знайшло відображення в чітко сформульованих особливостях законів *позитивної дезінтеграції* психіки та *вторинної її інтеграції на більш високому рівні психічного розвитку суб'єкта*, що реалізується в процесі чисельних часткових дезінтеграцій і часткових вторинних інтеграцій, каталізованих діалогічною взаємодією з респондентом [2]. Ефективність такого діалогу передбачає: єдність теорії і практики; відсутність в діагностико-корекційному процесі пріоритету наукового інтересу над практичним, тобто орієнтація на результативність проходження суб'єктом групи АСПН. Останнє є важливим у створенні емпіричного базису для наступних наукових узагальнень.

Вирішення проблеми результативності АСПН загострило питання узгодженості групової та особистісної динаміки інтеграційно-дезінтеграційних процесів, а також діагностико-корекційних змін учасників АСПН. Взаємозалежність процесів дезінтеграції та інтеграції відображає графік, представлений на рис. 1, в якому акцентується увага на взаємозв'язках групових та індивідуально-особистісних змін. Графік відображає наявність «переломних» моментів у груповій динаміці, які умовно відображають її «етапи розвитку». Умовність «етапів» пояснюється іманентністю взаємопереходів емоційних і когнітивних параметрів.

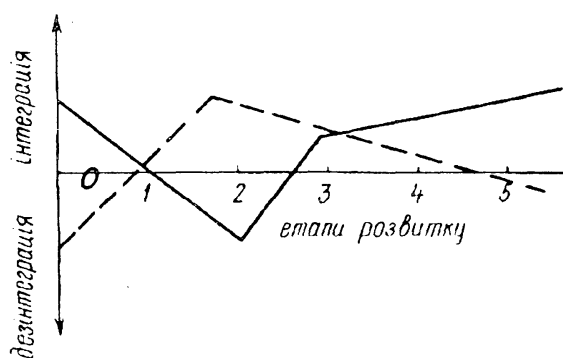

Рис. 1. Графік взаємозалежностей між процесами дезінтеграції та інтеграції в динаміці груп АСПН
 0 – 2 початковий період; 2 – 4 робочий період; 4 – 5 постгруповий період;
 — індивідуально-особистісний аспект; ---- груповий аспект

Індивідуально-особистісні зміни пов'язані з питаннями *управління груповою динамікою* як одним із чинників результативності проходження АСПН. З часом стало очевидно, що проблема особистісних змін суб'єкта такого навчання пов'язана з детермінантами *психологічного захисту*. Саме вивчення захисту в системно-структурній її організації відкрило перспективи пізнання індивідуалізованої неповторності психіки кожного респондента. Групові та індивідуально-особистісні параметри які є функційно взаємопов'язаними та автономними.

До середини 90-х років Т. С. Яценко доповнила фрейдівську структуру (Супер-Его, Его, Ід) психічного горизонтальними взаємозалежностями, яким притаманна синергія і антиномія, що є сутнісним як для адекватного розуміння функціональних параметрів цілісності психіки, так і для уточнення методології її пізнання (див. «Модель внутрішньої динаміки психіки», рис. 2) [4].

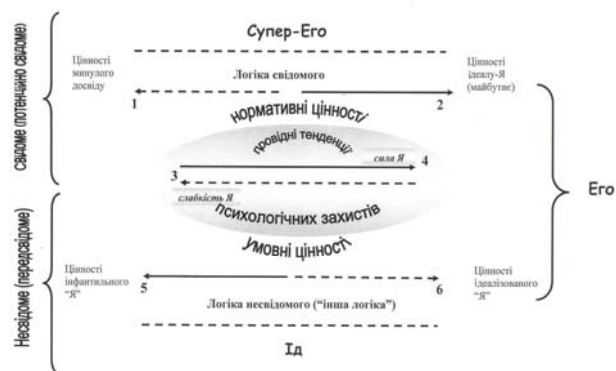

Рис. 2. Модель внутрішньої динаміки психіки

Модель (скорочена назва, рис. 2) ілюструє цілісний погляд на внутрішню динаміку психічного, в його суперечливій сутності та єдності свідомого та несвідомого. Таким чином, що підструктури, відкриті З. Фрейдом (Супер-Его, Его, Ід) перебувають у антагоністичному протистоянні, що презентує лише один із ракурсів суперечливої сутності психічного, а саме – «за вертикаллю». «Горизонталь» же характеризується співіснуванням суперечностей відповідно до законів антиномії, що передбачає взаємоповодження і взаємопідміну однієї суперечливої тенденції іншою.

Таким чином, на тлі фрейдівської «вертикалі» Т. С. Яценко вводить «горизонталь» структурних взаємозалежностей із властивою їм різноспрямованістю суперечливих тенденцій, що створюють одночасно як «взаємоперетикання», так і «противагу» один одному. Загалом, антиномія підкреслює здатність протиріч до співіснування. Останнє ілюструє і сама природа Ід з її здатністю до рядопокладеного співіснування різноманітних імпульсів (потягів). Модель (див. рис. 2) ілюструє взаємозалежність сфер свідомого і несвідомого за законами ізоморфізму і гомоморфізму; симетрії та асиметрії (стрілка 2 і стрілка 5), що пов'язано з енергетичною різноспрямованістю сфер свідомого і несвідомого. Інтегративну функцію психологічних захистів на Моделі виражає еліпс, що вказує на їх всеосяжність через причетність до свідомого і несвідомого.

Важливо відзначити, що захист не має одноразового, локального характеру, а є інтегративним, диспозиційним утворенням, яке має різнорівневу структуру, що охоплює когнітивний, емотивний і поведінковий аспекти; захисна система підпорядкована єдиному генеральному механізму – «від слабкості до сили».

Наступним важливим висновком, який узагальнює багаторічні дослідження Т. С. Яценко, є виокремлення двох різновидів захистів: *базальні («горизонталь»)* і *ситуативні, периферійні захисти («вертикаль»)*. Зазначені дві форми захистів є вкрай важливими, вони не лише інтегрують механізми, відкриті З. Фрейдом (заміщення, раціоналізація, проєкція, перенесення, ідентифікація, компенсація тощо), але й зумовлюють їх специфічне функціональне навантаження автономне для кожного з них. Таким чином, Т. С. Яценко стверджує, що *психічне, в його одноактному вияві, перебуває на перетині «горизонталі» і «вертикалі», а тому кожному захисному акту властива синергія інтересів (цінностей) як глибинного, так і просоціального порядку*. Інакше кажучи, в одноактній поведінці присутнє як свідоме, так і несвідоме. При цьому захисна «вертикаль» має пріоритет адаптаційних інтересів Я (просоціальних цілей), а «горизонталь» зберігає спрямованість на реалізацію глибинно-детермінованого захисного мотиву (глибинних цілей).

Генеральний механізм усієї захисної системи («від слабкості до сили») хоч і забезпечує інтегративний ракурс її функціонування, однак ілюзорними засобами, які створюють ефект *«психологічної сили»*. З огляду на сказане, зазначені вище два різновиди захистів переслідують подвійну мету, відповідно: реалізацію глибинних (інфантильних) цінностей (базальна форма) і, одночасно, вирішення адаптаційних проблем індивіда в соціумі (периферійний, ситуативний захист). Пізнання базального захисту відкриває перспективи упередження та нівелювання дезадаптації суб'єкта. Процес глибинної корекції передбачає нейтралізацію активності ситуативного захисту, що створює передумови вивчення базальних, глибинно детермінованих її форм. Процес глибинної корекції передбачає нейтралізацію активності ситуативного захисту, що відкриває перспективи дослідження базальних, глибинно-детермінованих форм. Атмосфера ситуативної захищеності учасників навчання задається принципами функціонування групи (прийняття, відсутність оцінних суджень тощо), а також законами позитивної дезінтеграції і вторинної інтеграції психіки суб'єкта на більш високому рівні психічного розвитку.

Т. С. Яценко встановлено, що когнітивною платформою базальних захистів є категорія *позадосвідного*, яка асимілює інтереси глибинних цінностей й узагальнює сліди витіснень, при абстрагуванні від ситуативної конкретики. Позадосвідне, інтегруючись з архетипом, набуває трансцендентного характеру. Все це дає змогу уточнити категорію передсвідомості (різновид несвідомого), що має відтінок «мета...», «транс...», що відображено в назві «онтологічне передсвідоме» [26; 27; 28].

Розробляючи психодинамічну теорію в її авангардній позиції, зокрема у погляді *на феномен психічного як системно впорядковану цілісність*, Т. С. Яценко стверджує, що його *дискретність породжується порушеннями інформаційного обміну між підсистемами (свідоме – несвідоме)*. Важливо враховувати і те, що упорядкованість психічного в його системності властива як рівню свідомого, так і несвідомому, що презентовано в «логіці свідомого» і «логіці несвідомого» («іншій логіці»), за наявності їх різноспрямованості.

Згідно із психодинамічним підходом, психічне в його цілісності функціонує за законами холистичності, тобто в єдності матеріальної і духовної реальності. Підсумовуючи, зазначимо, що діагностико-корекційний процес глибинного пізнання передбачає:

- 1) забезпечення умов спонтанності поведінки респондента, при актуалізації його спонтанної ініціативи в діалозі, що сприяє виявленню особистісної проблеми (внутрішнього протиріччя);
- 2) пізнання глибинних (неусвідомлюваних) параметрів психіки шляхом діалогічної взаємодії з аналізандом, обумовлене нероздільністю процесів діагностики та корекції;
- 3) врахування того, що в одноактній поведінці симультанно виражені взаємозв'язки свідомого і несвідомого, як і те, що окремий фрагмент матеріалізації психічного втілює діагностичний потенціал, що дозволяє будувати діалогічну взаємодію з респондентом. Мета – емотивне «оживлення» опредмеченого презентанта, в співвіднесеності з внутрішнім порядком феномену психічного, тобто континуумом стимулів його мимовільної активності;
- 4) зв'язок інтерпретації емпіричного матеріалу у діалогічній взаємодії психолога і респондента, розгорнутій у часі з виявленням логічної впорядкованості енергетично-емоційних детермінант поведінки;
- 5) непряме, контекстне, «хвилеподібне» визначення тенденцій психіки, на підставі встановлення асоціативно-смыслових взаємозв'язків між опредметненими презентантами, що візуалізовані завдяки спонтанній активності респондента (психологічне моделювання з використанням каменів, ліпки з тіста, малюнків та ін.);
- 6) розуміння суперечливих тенденцій психіки (свідоме – несвідоме) як різних сторін однієї і тієї ж реальності психічного в їх автономії та нероздільній єдності;
- 7) пізнання тенденцій психіки у процесуальній діагностиці, яка передбачає діалогічну взаємодію з респондентом, що визначається внутрішнім порядком структури психіки, що має відмінності на рівні свідомого і несвідомого;
- 8) слідування психолога в діалозі з респондентом за континуумом внутрішніх смислів останнього, що є передумовою адекватності пізнання несвідомого в його логічній упорядкованості, як і можливості встановлення взаємозв'язків з свідомим;

9) відповідність розуміння сутності внутрішніх смислів, що латентно присутні в перекодуванні в матеріалізовані форми, що презентуються в інформаційних еквівалентах, які не залежать від способів візуалізації (ліпка, малюнок, висловлювання тощо).

Сказане вище пояснює характер і специфіку інструментарію глибинного пізнання, спрямованого на каталізацію спонтанної активності поведінки його учасників відповідно до енергетичної спрямованості, яка обумовлюється несвідомим. *Спрямованість несвідомого до прояву на зовні, стає можливим завдяки архетипно-метафоричній презентації*, що відкриває горизонти вивчення феномену психічного. Одержаний Т. С. Яценко емпіричний матеріал доводить необмежені перспективи вивчення візуалізованої проєкції психічного в опредметнених засобах самопрезентації, що втілюють *згорнутий зміст* у метафорично-символічних формах, які узагальнено представляють щось *інше ніж те, що доступне спостереженню*. В цьому процесі актуалізуються захисні механізми перенесення, заміщення, компенсації, проєктивної ідентифікації та ін., які підкоряються законам збереження інформаційних еквівалентів (тобто неусвідомлюваних смислів) психіки в її індивідуалізованому вираженні.

Таким чином, Т. С. Яценко довела, що глибинне пізнання передбачає не лише *спонтанність поведінки респондента, а й використання в цьому процесі опредметнених, архетипно-символічних засобів, які можуть бути як невербальними, так і вербальними*. Зробимо уточнення видів самопрезентації: *невербально* – ліплення з тіста в поєднанні з використанням мушель і міні-фігурок, іграшок, просторових моделей з каменів тощо; *вербально-метафоричні засоби* – спонтанна розповідь; презентація «казки про своє життя»; звернення з питанням до Бога, до долі і до самого себе; вербалізація подорожі до «чарівного магазину» тощо. Матеріалізована символізація психіки, як стверджує Т. С. Яценко, має перевагу в здатності *конденсації і фільтрації смислових параметрів несвідомого*, з семантичною їх пріоритетністю, що кодується в опредметнених формах. Тим самим відкриваються перспективи визначення *асоціативної логіки поведінкового матеріалу* (яка є очевидною в її спостережуваності), яка опирається на *очевидне*. Синтезована (згорнута) форма матеріалізованої презентації дозволяє в діалогічній взаємодії розкривати логічну впорядкованість психіки в її суперечливій сутності на рівні логіки свідомого і логіки несвідомого («іншої логіки»). Полізначність символу в образі-презентанті представлена в логічно впорядкованій єдності (цільності) свідомого та несвідомого.

Багаторічні дослідження Т. С. Яценко зумовили висновок, що глибинне пізнання психічного повинно спиратися на знання функціональних особливостей *несвідомої* сфери, яка має відмінності від *свідомого* за важливими параметрами, відповідно: *симультанність – дискретність; ірраціональність – раціональність; поза часом і простором – темпоральність і топика, тобто існування в часі і локалізація в просторі*.

Психокорекційна практика переконує, що використання опредметнених засобів (включаючи неавторські малюнки) в процесі глибинного пізнання сприяє символізації, тобто перекодуванню латентних смислів в матеріалізовані форми, доступні «дослідженню в евклідовому просторі». В процесі матеріалізації задіяні механізми уяви, що сприяють інтеграції чуттєвої і уявної реальності в інтегративно-опредметнену цілісність. Психодинамічна теорія стверджує, що *латентне кодування глибинного смислу психіки в процесі його візуалізації може бути різним, залежно від форми опредметнення (матеріалізації), але єдиним (інваріантним) в частині інформаційних еквівалентів*. Інтерпретація поведінкового матеріалу орієнтована на тривалий, асоціативно-символічний аналіз напрацьованих в діалогічній взаємодії численних точок перетину «вертикалі» і «горизонталі». Інтерпретаційне узагальнення розгорнутого поведінкового матеріалу відкриває перспективи виявлення спрямованості енергії психічного через взаємозв'язки між об'єктами, що знаходяться в полі сприйняття. Це створює ефект *очевидності* в пізнанні динамічних параметрів психіки, що виявляються в логіці свідомого і логіці несвідомого («іншій логіці»). Процес усвідомлення суб'єктом суті зазначеної суперечливості, тобто динаміки двох «порядків», пов'язаний із розширенням самоусвідомлення перспектив розв'язання особистісної проблеми. Стабілізованість внутрішнього протиріччя (особистісної проблеми) співвідноситься зі ступенем розвиненості усталених тенденцій захисної системи, на що вказує імператив викривлень соціально-перцептивної реальності, неусвідомлюваних суб'єктом. Т. С. Яценко переконує, що глибинний смисл захисної активності суб'єкта взаємопов'язаний з едіпальним періодом його розвитку і виявляється в дисфункціях психіки, які пов'язані з латентною дезінтегрованістю.

Психодинамічна теорія внесла істотні уточнення в розуміння едіпальної залежності суб'єкта. Це стосується психологічних втрат для суб'єкта в едіпальний період: амбівалентність почуттів, ригідність поведінки, формування об'єктних відносин, законів вимушеного повторення та ін. Особливу роль відіграв факт виділення Т. С. Яценко провідного чиннику едіпального програмування психіки, яким є механізм – *«від слабкості до сили»*. Цей механізм зумовлює процес ідентифікації, в частині інтроєктування окремих рис лібідних об'єктів. Наслідування окремих характеристик батька чи матері латентно обумовлено їх селекціонуванням, що співвідноситься з психологічною силою. Тенденція «до сили», якій підкорена захисна система, ставить акцент на платонічно-соціальному факторі, що детермінує едіпальні залежності та відсуває на периферію чуттєво-сексуальний аспект, який латентно володіє енергетичними пріоритетами. Асимілювання якостей батьків не

позбавлене впливу соціальних нормативів, що знаходить «притулок» в умовних цінностях (див. Модель, рис. 2), які асимілюють і глибинні (інфантильні) цінності (див. стрілка 5, рис. 2).

Сам процес *латентного інтроєкування* психічних паттернів поведінки первинних лібідних об'єктів (батьків, родичів, вихователів) не є простим. Т. С. Яценко вказує, що на цьому рівні тенденція «до сили» *зливається з прагненням до задоволення едіпально-лібідних бажань* (згідно принципу задоволення), це знижує напругу, породжену «принципом реальності». Табу залишає простір для реалізації лібідної активності суб'єкта в платонічному ключі. Т. С. Яценко вдалося розкрити зазначену проблему, яка розв'язується психікою парадоксально, через *латентне інтроєкування* як форми заміщення табуованого, але «бажаного» єднання з первинним лібідним об'єктом. Парадоксальність полягає в тому, що для несвідомого «*немає невирішених проблем*» і, одночасно, засоби їх вирішення такі, що лише відновлюють гостроту особистісної проблеми в сфері свідомого в так званих «незавершених справах дитинства», що мають емотивно-повторюваний (ітеративний) почерк в поведінці. Результати дослідження переконують, що парадоксальність латентного інтроєкування стосується переважно тих якостей первинного лібідного об'єкта (батька), які *емоційно роз'єднували, дистанціювали, породжували відчуття знедоленості дитини*, що, безсумнівно, створювало бар'єри, ускладнювало лібідне зближення. Наприклад: авторитаризм, маніпулювання, придушення (крик, агресія), експлуатування, приглушення чеснот Я, знецінення, приниження тощо – все це загострювало відчуття слабкості. Латентне інтроєкування сприяє зниженню напруги і відкриває перспективи протистояння і відповідного бажання «воздати належне кривднику» («ось коли я виросту...»), що в унісон з тенденцією «до сили». Цим процесам притаманне змикання енергії лібідного порядку з енергією мортідо (енергетичне перетікання «світлого» в «темне»). Зазначені енергії, лібідо і мортідо, не тільки взаємопов'язані, а й нагадують сполучні судини (спадання енергії лібідо актуалізує приплив мортідо і навпаки). Це пояснює особливості імпутовання психіки (в едіпальний період) в напрямку до «психологічної смерті» [9].

Таїнство такого едіпального інтроєкування якостей «кривдника» відмежовується від свідомого захистом, зокрема відчуженням (неприйняттям) подібних якостей у себе особисто (і в інших людей (батьків)). За таких обставин реалії психічного в його цілісності зазнають дезінтегрованості, розщепленості, що зумовлено пріоритетом просоціальних постулатів поведінки і витісненням не заохочуваних соціумом рис характеру. Останнє *призводить до порушення інформаційного обміну між підсистемами психіки «свідоме – несвідоме», що породжує дисфункції*.

Фігурально можна ствердити, що людина (в просоціальному форматі) приречена на «психологічну плату» за витрати едіпального періоду, сутність і витоки яких йому невідомі, хоча емотивно вони представлені реальністю переживань. Звідси висновок, едіпальний період розвитку психіки загрожує формуванням дисфункціональних програм, ослаблення яких входить в задачі психокорекції, що несе суб'єкту перспективи гармонізації психіки і відчуття гомеостазису. Матеріалізоване об'єктивування психічного у формі предметної самопрезентації відкриває перспективи його перекодування (включаючи структурні дискретності) та можливості дослідження за законами функціонування свідомого в параметрах чуттєвості, темпоральності і просторової локалізації. Сказане вище створює необхідні передумови для розвитку соціально-перцептивного інтелекту респондента в процесі проникнення свідомого в системну сутність захистів, з їх здатністю не лише породжувати, а і маскувати, приховувати дисфункції психіки, оберігаючи їх каузальну латентність. Психокорекція суб'єкта в такому випадку співзвучна інстинкту самозбереження в контексті просоціально-адаптаційних потреб, і демаскування глибинних мотивів поведінки. Психологічний захист як «великий інтегратор» володіє віртуозністю перетворення бажаного в «реальне», шляхом забезпечення емоційного відчуття «сили Я» (у відповідності з потребами «*ідеалізованого Я*»). Все це не тільки маскує інфантильний інтерес (що приховують витіснення), але і забезпечує транзитність *смислу*, що визначає потенційну активність, що реалізується через заміщення, проєкції, перенесення, інтроєкції та ін. Наявність ілюзорних підстав для відчуття «справжності» бажаного набуває прозорості внаслідок пізнання глибинних їх витоків. Тому виправданим є вираз: «Ніхто не може заподіяти людині більше шкоди, ніж вона собі сама». Витрати захисної системи представляються «розплатою» психіки за прийняття бажаною ілюзії за чисту монету.

Т. С. Яценко у своїх дослідженнях розкрила не тільки *структурність і системність психологічного захисту, але і його багатофункціональність, що посилює його інтеграцію з архетипом, який причетний до перекодування індивідуалізованих змістів психічного в матеріалізовані, метафорично-символічні форми, презентовані у об'єктивній реальності, в площині відчутності на дотик («твердий» світ)*.

Практика доводить, що візуалізація змісту психіки, за збереження інформаційних еквівалентів, створює передумови доступності її пізнання у «площині, що сприймається на дотик» завдяки *архетипній символічності презентантів Я*. За своєю суттю презентанти «мертві» (прямолінійно не передають зміст психіки), вони потребують «*оживлення*» в *вербалізації, тобто діалогічній взаємодії з респондентом, що відкриває перспективи адекватного і об'єктивного пізнання психічного в глибинному його змісті*. Метафоричність різних форм матеріалізації і полізначність символічної їх сутності передбачає наявність *інструментарію, що сприяє*

наближенню глибинного процесу до відкриття першопричин особистісних проблем суб'єкта, а це й задає напрям «до однозначності». В процесі психоаналізу поведінкового матеріалу відбувається поступове звуження палітри полізначності, в поступі розкриття індивідуальної неповторності і логічної впорядкованості психічного. Тому сам собою матеріалізований презентант, у його експлікативних можливостях, об'єктивує і вносить «на поверхню» лише імпліцитно задану індивідуалізовану сутність психічного в згорнутому стані, розкриття якої в підсумку залежить від професіоналізму, що виявляється у співвіднесеності реплік психолога з внутрішнім порядком (континуальністю) феномену психічного. Візуалізація психічного вказує на універсальність і спільність законів ідеальних і матеріальних реалій дійсності, що поглиблює розуміння архетипної символіки в її вербально-невербальній сутності. Останнє стає особливо зрозумілим через відкриття (в психодинамічній парадигмі) інтеграції архетипу із захисною системою, яка охоплює як свідому (вербальну), так і несвідому (символічну) сфери психіки (див. рис. 2, еліпс).

Таким чином, є підстави стверджувати, що **матеріалізація психічного є лише проміжною ланкою в його цілісному пізнанні**, і робити ставку на її «оздоровчу» функцію саму по собі – мало виправдано, це ілюзорно-редуційований шлях в психокорекції. Іншими словами, Т. С. Яценко стверджує, що арт-терапевтичної активності суб'єкта недостатньо для конструктивних змін – це потребує розкриття імпліцитного смислу мимовільної матеріальної активності, кодованої у візуалізованому самопрезентанті. Лише завдяки виявленню логічної впорядкованості психіки (що має відмінності на рівні свідомого і несвідомого) стає зрозумілою різноспрямованість енергетичних потоків (свідоме – несвідоме). Ефективність діагностико-корекційного процесу передбачає звуження полізначності метафорично-символічного матеріалу через визначення логічної його впорядкованості (системності), що наближає до пізнання індивідуалізованості поведінки суб'єкта. Т. С. Яценко переконана, що *сама по собі арт-терапевтична активність суб'єкта не може звільнити його від «викривлень розуму»*, породжуваних захисними відступами від реальності, які відрізняються ригідністю, при наявності логічної впорядкованості і потребують когнітивного реконструювання (позитивної дезінтеграції) як передумови інтеграції психіки на більш високому рівні розвитку через розширення самоусвідомлення. Реінтеграція психіки суб'єкта та вторинна її інтеграція на більш високому рівні усвідомлення когнітивних засад – сприяє розвитку соціально-перцептивного (рефлексивного) інтелекту.

Представлений вище матеріал дає підстави Т. С. Яценко внести уточнення в назву методу «активне соціально-психологічне навчання», а саме замінити термін «*навчання*» на «*пізнання*» (абревіатура АСПН замінюється на АСПП). Останнє синонімічно вислову «*глибинне пізнання*», яким переважно і користуємося у викладі статті.

Повертаючись до візуалізації, відзначимо, що перекодування ідеальної, симультанно функціонуючої (неусвідомлюваної) реальності, недоступної прямому спостереженню, відкриває нові горизонти її дослідження за законами функціонування свідомого, тобто в «евклідовому просторі», чому сприяє «єдність свідомого і несвідомого!» Маючи в своєму розпорядженні спонтанно візуалізований поведінковий матеріал, перед психологом постає завдання забезпечення діагностико-корекційної доцільності діалогічної взаємодії з респондентом. *Діалог в АСПП передбачає вбудовування активності ведучого в природно існуючий порядок мимовільної активності респондента*. Пізнавальна цінність матеріалізації психічного полягає в тому, що вона сприяє внутрішньому селекціонуванню та конденсату (ессенціонуванню) домінантних сутностей в їх семантиці і протистоянні, що обумовлює характер структурування діалогу. Енергетичне емотивне «оживлення» спонтанно візуалізованих реалій психіки зобов'язує психолога до їх узагальнення, яке враховує *рівнозначність візуального та вербального матеріалу* (один інтерпретаційний ряд).

Діалогічна взаємодія не має на меті встановлення відносин з респондентом, вона орієнтована на інформаційний обмін, що звужує цілі та зміст взаємодії. Кожен «крок» (висловлювання) психолога має пробуджувати у *респондента приплив енергії, що мотивує його активність поза опорами*. Такого роду «притоки» мають відмінності у психолога і респондента. Висловлювання психолога ґрунтуються на когнітивних (не емотивних) чинниках, що передбачає узагальнення і систематизацію поведінкового матеріалу (від початку роботи і до актуального моменту), у респондента ж – це емотивно-мимовільні актуалізації висловлювань «тут і тепер», сила яких визначається не стільки стимулами, що йдуть від психолога, як слідами минулих емотивно значущих подій, внутрішніх залишкових явищ («хворобливих осередків»). Уточнюючи характер кодування ідеальної (психічної) реальності в матеріалізовані форми, Т. С. Яценко вказує на *нелінійність цього процесу, що виключає можливість прямого зчитування смислів (інформаційних еквівалентів), що стосуються семантики несвідомого*. Тому глибинне пізнання незмінно підпорядковується «*принципу додатковості*», що знаходить вираження в динаміці взаємодії психолога з респондентом при синтезуванні різних методичних прийомів відповідно потребам поточної ситуації. На мові функціональних систем це передбачає розкриття інформаційних еквівалентів, що створюють *ефект зворотності* шляхом відновлення «першопричин». Т. С. Яценко стверджує, що матеріалізація психічних реалій пов'язана з внутрішніми очікуваннями суб'єкта, його потребами, що впливають на процес

перекодування, відповідно до принципу доцільності активності (смыслу), як і тенденції несвідомого «бути реалізованим у поведінці».

Узагальнення сказаного: матеріалізація Я не може вважатися самодостатньою для психокорекційного ефекту, вона вимагає *«емоційного пожвавлення» шляхом діалогічної взаємодії психолога з респондентом, із залученням інших методичних прийомів, відповідних ситуативній (діагностико-корекційній) потребі*. Приміром, якщо це процес ліплення, то бажано додатково використовувати малюнки, каміння, іграшки, психодраму, відповідно до професійної виправданості.

Доведено, що захист підтримує ілюзію цілісності психічного, маскуючи наявність внутрішніх дискретностей. Процесуальна діагностика, що будується на взаємодії з респондентом, відкриває перспективи виявлення індивідуалізованості захисних ілюзій. Т. С. Яценко стверджує, що *відображення в системі «людина – людина» незмінно підлягає викривленням із характерною для кожного індивіда неповторністю*. Усвідомлення ілюзорних аспектів функціонування психіки сприяє розширенню самосвідомості і стимулює реінтегрування з метою вторинної інтеграції на більш високому рівні психічного розвитку, з наближенням його до внутрішньої гармонії і стану гомеостазу.

Безсумнівно, що дослідження Т. С. Яценко в області глибинної психології сприяють подоланню спрощеного, механістичного погляду на розуміння предмета психології, що ігнорує протистояння (антагонізм) в системі «свідоме – несвідоме», як і наявність синергії їх взаємин. Психодинамічна теорія і позитивні результати практики переконують, що психіка єдина, незалежно від автономії сфер свідомого та несвідомого в їх функціональних відмінностях. Цілісність психічного пов'язана з голографічним його устроєм, завдяки чому *«психіка знає все» і одночасно – «не знає», а окремі елементи мимовільної активності втілюють сутність цілого, на що й спирається процесуальна діагностика в її діалогічності*. Сказане меншою мірою навантаження метафори, ніж робочої гіпотези, на яку орієнтовані дослідження Т. С. Яценко та її послідовників. Неусвідомлена «обізнаність» респондента в смисловій (інформаційно-еквівалентній) активності психіки розкривається психологом в діалогічній взаємодії, як і в інтерпретаційних узагальненнях поведінкового матеріалу. Холістичність візуалізованих презентантів та їх смислового навантаження стає доступною усвідомленню шляхом повздовжнього аналізу поведінкового матеріалу, який об'єктивує (в сферу пізнання) недосяжний, латентний зміст несвідомого. Дослідниця стверджує: *функціональне упорядкування психічного передбачає численність підсистем, взаємодія яких забезпечується процесом перекодування інформаційних еквівалентів, тобто безперервністю інформаційного обміну між підсистемами, що включає переведення ідеальної (духовної) реальності в матеріальну, і не лише в фізіологічну («мозкову»), але в зовнішню – предметну*.

Наукову увагу Т. С. Яценко зосереджено на *«лінії межі» свідомого і несвідомого, що можна назвати горизонтом, але не розділюваною лінією*. Вся процедура АСПП націлена на відновлення порушених взаємозв'язків (тобто інформаційного обміну) між сферами психіки, які породжують *суб'єктивізм (викривлення) відображувальної активності індивіда, що і призводить до соціальних невдач, дезадаптації. Суб'єктивізм психічного відображення обумовлений об'єктивною (хоча й ідеальною) реальністю законів функціонування несвідомого, що знаходить вираження в інваріантності характеристик психіки, породжуваних системою захистів, які зумовлюють в поведінці ефект передбачуваності*. Останнє проявляється в інваріантності смислових навантажень спонтанної активності суб'єкта. *Процес матеріалізації презентантів Я дозволяє дослідити феномен психіки в параметрах очевидного, що універсалізує глибинне пізнання і робить його доступним для зовнішнього, об'єктивного спостереження, включаючи представників непсихологічних професій*. Більш того, глибинне пізнання стає доступним у великій (чисельній) аудиторії, в чому переконує практика проведення восьми Авторських шкіл академіка НАПН України Т. С. Яценко (починаючи з 2006 р.) в актовому залі з екранізацією процесу глибинного пізнання (див. відповідні книги, фото 1).

Професійний психолог, робота якого зорієнтована на цілісність психіки, не може залишатися поза методологією, що передбачає визначення принципів організації такого роду пізнання, яке спирається на спільну взаємодію з респондентом. Гуманістичні принципи організації процесу АСПП сприяють нівелюванню ситуативних (периферійних) форм психологічних захистів з тим, щоб розширити перспективи дослідницького наближення до пізнання базальних форм захисту, що втілюють інтерес глибинних цінностей. В умовах глибинного пізнання особливої значущості набуває поняття *«ймовірнісне прогнозування»*, зорієнтоване на пізнання «логіки свідомого» і «логіки несвідомого» («іншої логіки»). *«Ймовірнісна логіка»* має проміжні істинні значення, які можна назвати ймовірностями істинності висловлювань, мірою правдоподібності (очевидності) в єдності з прогнозами їх подальшого підтвердження. Якщо поняття «ймовірність» пов'язане з певною подією, вчинком, що знаходить емпіричне підтвердження, то «достовірна логіка» є уточненням «індуктивної логіки». При цьому присутній перехід від мови прогнозів (під впливом висловлювань (поведінки) респондента) до їх підтвердження в діалогічній взаємодії. Специфіка достовірної логіки глибинного пізнання полягає у відсутності можливостей усунення факту ймовірності, тобто неповної достовірності. Дослідження Т. С. Яценко підтверджують, що *ймовірнісна логіка є різновидом багатозначної логіки, яка не обмежується лише двозначністю, а*

саме «істина або неправда». Процес глибинного пізнання приймає до уваги наявність полізначності. Останнє допускає ймовірність істини через відсутність початкової визначеності змісту спонтанної поведінки, що може нівелюватися лише опосередковано, багаторівнево шляхом порціонної подачі інформації респонденту. Спонтанність поведінки респондента вирізняється частотою ітеративних повторень, тобто інваріантних форм поведінки, що за своєю суттю наближається до поняття *відносної частоти*. Це зумовлює *дослідницьку увагу до проблеми статичної і динамічної цілісності функціональної організації психічного*. В даному контексті відіграють роль такі поняття, як диспозиція, установка, тенденції, що сприяють визначенню орієнтирів на типовість, повторюваність, як і спрямованість енергії особистості.

Таким чином, ймовірнісне прогнозування дозволяє розкрити й об'єктивувати *«необхідність»*, що прокладає собі шлях через сукупність випадковостей у їх множинності, а також полізначності символіки, конкретизація якої, тобто наближення до знаковості, зумовлюється логічною впорядкованістю психіки, що звужується (висікається) асоціативними взаємозв'язками поведінкового матеріалу. В контексті несвідомого (як складової феномену психічного) *випадковість вчинків є ілюзією*, яка знімається в процесі глибинного пізнання через розкриття їх першопричин. Розроблена Т. С. Яценко психодинамічна теорія вказує на те, що *глибинно-психологічне пізнання змінює не реалії внутрішнього світу, а їх значущість (смісл) для респондента шляхом розширення та поглиблення рефлексивних знань*, пов'язаних із розумінням інфантильних детермінант особистісних проблем, які сприяють реконструюванню примітивних структур, завдяки розширенню самосвідомості.

Логічна, або індуктивна ймовірність характеризує відносини між посилками і висновками індуктивного міркування. На відміну від дедукції, посилки (основи, постулати) індукції не гарантують істинності висновків, а лише роблять його ймовірнісним (правдоподібним). За таких обставин *ймовірність виражає не стільки ступінь суб'єктивізму, як виявляє «розумну» віру в бажаний результат (прогностичність)*. Активність керівника групи АСПП вибудована на ймовірнісних припущеннях логічної впорядкованості поведінкового матеріалу, а раціонально-логічні інтерпретації діагностико-корекційного процесу стосуються аналізу особливостей пізнання спонтанної (тобто суб'єктивної) активності індивіда в умовах невизначеності поведінки. Упередження можливої алгоритмізованості дій учасників глибинно-корекційного процесу є невід'ємною складовою як загальної спрямованості методу АСПП, так і часткових його методик, які системно впорядковані у відповідності до потреб розв'язання актуальних діагностико-корекційних проблем.

Викладене вище формує адекватне уявлення про теоретико-методологічні основи глибинного пізнання, розробленого Т. С. Яценко, як *оптимальної психодинамічної моделі* діагностико-корекційної, аналітико-діалогічної роботи психолога з респондентом.

Підсумуємо науково-практичні проблеми, підняті й вирішені академіком НАПН України Т. С. Яценко.

1. Розкрито когнітивний ракурс процесу глибинного пізнання психіки, що стимулює суб'єкта до розвитку рефлексивного (соціально-перцептивного) інтелекту, на підставі реінтегрування деформованих структур психіки, які порушують функціональну гармонію взаємозв'язків у системі «свідоме – несвідоме» і переході на більш високий рівень психічної інтеграції. Визначено глибинно-семантичний конструкт, яким є базальна форма захисту в її синтезі з «позадосвідним», що зумовлює змістоутворювальні процеси свідомості, включаючи рефлексивний інтелект [26, с. 11 – 25].

2. Досліджено зміст деформацій психіки в їх едіпальних залежностях, які продукують ускладнення відносин із первинними лібідними об'єктами (і з оточуючими людьми) через неприйняття, «відсікання» певних аспектів їхньої психіки, які є заміщенням чуттєвого до них тяжіння з мортідною валентністю. Ситуація взаємодії ще більше ускладнюється наявністю інтроєктування саме такого типу характеристик, які потім проєктуються на інших людей.

3. Виявлено провідні тенденції психіки в їх універсальності (трансцендентності): а) «до сили» і «до слабкості», б) «до людей» і «від людей» («до психологічної імпотенції»), в) «до життя» і «до психологічної смерті». Встановлено, що провідною тенденцією усієї захисної системи є «від слабкості до сили», що забезпечується ціною відступів від соціально-перцептивної реальності, включаючи інтроєктування соціально небажаних рис.

4. Пізнання психологічного захисту в АСПП зосереджено на встановленні його системної впорядкованості, з таким підструктурним його утворенням як «суб'єктивна зінтегрованість психіки»; вперше в психології узагальнено і універсалізовано різновиди захистів у взаємозв'язках і автономії функціонування, а саме: ситуативні (периферійні) і базальні (особистісні). Доведено підпорядкованість захистів загальним законам функціонування психіки в її цілісності, як і те, що психічне в поведінковому його вияві завжди перебуває на перетині «вертикалі» і «горизонталі», а в одноактній активності суб'єкта імпліцитно міститься інформація про свідоме і несвідоме. Завдання професіонала – демаркувати їх з метою пізнання.

5. Розкрито архетипно-функціональну здатність психіки до візуалізації латентного її змісту при селекціонуванні смислових навантажень. Доведено наявність архетипних здібностей психіки до символізації та

матеріалізації ідеальних реалій шляхом перекодування. Поставлено акцент на «зрошеності» архетипу із захисною системою та механізмами символізації (натяк, згущення, зміщення, локалізація, генералізація тощо), що має вияв у полізначності символів та ін.

6. Вивчено властивості цілісної психіки у взаємозв'язках динаміки і статичності, впливу едіпальних залежностей на формування внутрішніх суперечностей, наявність взаємозв'язків (і автономії) свідомої і несвідомої сфер психіки, залежність особистісної проблеми суб'єкта від порушення інформаційного обміну між свідомим і несвідомим.

7. Доведено, що глибинне пізнання полегшується і стає доступним для свідомого завдяки процесу візуалізації, тобто матеріалізованій самопрезентації суб'єкта за умови спонтанності і невимушеності його поведінки. Заслугою досліджень Т. С. Яценко є те, що вона вперше поставила проблему опредметнення психічного (як форми латентного непрямої лінійного перекодування інформаційних еквівалентів) в реаліях світу, доступного чуттєвому пізнанню, що відкриває перспективи безпосереднього спостереження. Процес метафорично-символічної самопрезентації селекціонує (і конденсує) латентні сліди витіснення в їх домінантно-емотивних протистояннях і конкуренції тенденцій, що сприяє економності в часі глибинного їх пізнання.

8. Визначено та удосконалено прийоми і методи глибинно-психологічного пізнання, яке ґрунтується на діагностико-корекційному процесі в його нерозривній єдності. Уточнено основи психодинамічної парадигми і методології розуміння законів функціонування психіки. Удосконалено інструментальний рівень процесуальної діагностики, що сприяє розширенню методологічного потенціалу психокорекційної практики.

9. Уперше у форматі глибинного пізнання створена методика психоаналізу комплексу тематичних малюнків суб'єкта (33-38 тем), з наступною психоаналітичною інтерпретацією, за умов діалогічної взаємодії. Успішність методики зумовлена насамперед комплексністю пропонованих (потенційному автору) тем малюнків, які стосуються різних сфер життєдіяльності людини, у відповідності з системною впорядкованістю психічного та діалогічною взаємодією з автором, яка об'єктивує взаємозв'язки між малюнками [3; 16].

10. Визначено прикладні аспекти психодинамічної теорії, це: глибинно-психологічний ракурс адаптації; особливості діалогічної взаємодії в системі «психолог – респондент»; виховання та психокорекція; глибинні витоки релігійної віри; впровадження АСПП в школі (в роботі з підлітками); порівняльний аналіз проєктивних і психоаналітичних методик пізнання психіки та ін., що відображають дисертації послідовників Т. С. Яценко (див. список літератури, частина II [1 – 30]).

11. Розроблена «Модель внутрішньої динаміки психіки» гармонійно доповнила структуру психіки, введена З. Фрейдом. Це дозволило підкреслити відмінності функціонування психіки в її суперечливій сутності в двох напрямках: «за горизонталлю» (Т. С. Яценко) і «за вертикаллю» (З. Фрейд), в контексті єдності й автономії підструктур («свідомість – несвідоме»). В одноактній поведінці перетин «вертикалі» і «горизонталі» зумовлює «точку», розкриття змісту якої потребує додаткових засобів, що забезпечили б розгортання її семантики в діалозі з респондентом. Останньому сприяє вихід на асоціативний ряд взаємозв'язків, зумовлених інваріантністю й ітеративністю поведінки. Процесуальна діагностика передбачає її вбудованість у природний порядок психічного, що об'єктивується спонтанною активністю респондента.

Представлений психодинамічний формат досліджуваних проблем глибинної психокорекції Т. С. Яценко знайшов наукове підтвердження в захисті двох докторських і 30 кандидатських дисертацій. Наукова школа академіка НАПН України Т. С. Яценко сприяє розвитку практичної психології в Україні, теоретико-методологічному фундуванню психологічної служби. Це підтверджує той факт, що під керівництвом Т. С. Яценко розроблено Галузевий стандарт з підготовки бакалаврів практичної психології та його затвердження як МОН України, так і Міністерством праці та соціальної політики України (2004) [5].

З 2006 року функціонує Науково-дослідний центр глибинної психології, відкритий постановою Президії НАПН України (від 28.03.2006 р., наказ № 1-7/4-101) при РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта), за ініціативи та підтримки ректора Кримського гуманітарного університету, доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України О. В. Глузмана, який є співавтором наукових розробок, що стосуються деструкцій психіки суб'єкта, які породжують педагогічні проблеми, розв'язання яких входить до завдань підготовки практичних психологів у ВНЗ. Останнє знайшло відображення у відповідних наукових працях, підготовлених у співавторстві з О. В. Глузманом [7 – 15]. Особливого поштовху розвиток теоретико-практичних проблем глибинної психології набув унаслідок проведення Авторських шкіл академіка НАПН України Т. С. Яценко, організацією яких Т. С. Яценко завдячує Кримському гуманітарному університету та сприянню ректора, який виступив одним з упорядників видань відповідних посібників за кожною із Шкіл. Це каталізувало становлення глибинної психології в Україні і частково в Росії, що засвідчується участю психологів із більш як 30 міст України та психологів Москви і Підмосков'я.

Посібники за Авторськими школами видаються на підставі аудіо- і відеозаписів аналітичного процесу [8; 12; 13; 14; 15]. На поточний момент проведено вісім авторських Шкіл, опубліковано 5 посібників (див. фото 1).

Фото 1. Книги за Авторськими школами

Більш як 30-літній досвід Т.С. Яценко в галузі глибинної корекції призвів до необхідності його філософського осмислення й узагальнення, чому сприяє співпраця з ректором Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, доктором філософських наук, професором, академіком НАПН України В. П. Андрущенком [26; 27; 28]. Це надало нового мета-дихання психодинамічній теорії і відповідній практиці глибинної корекції. Як наслідок – створено науково-дослідну лабораторію глибинної корекції (далі – Лабораторія) при Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (рішенням Вченої ради від 26 грудня 2011 р.), на базі Інституту педагогіки і психології (м. Київ) за активної участі його директора, академіка НАПН України В. І. Бондаря. Центр (спільно з Лабораторією) двічі на рік проводить: наукові сесії для дослідників, аспірантів і докторантів із різних проблем глибинно-психологічного пізнання цілісної психіки; Всеукраїнський семінар із проблем глибинного пізнання (з щорічною конкретизацією тематики), що відображають відповідні збірники статей, видані при НПУ імені М. П. Драгоманова [21 – 27].

Т. С. Яценко – вчений зі світовим ім'ям: член міжнародної тренінгової асоціації в Нью-Йорку, учасник Третього всесвітнього конгресу з психотерапії (Відень, 2002). Т. С. Яценко підтримує наукове співробітництво з вченими Білорусії, Німеччини, Голландії, Киргизстану, Росії, Фінляндії, Франції та інших країн; чотири рази брала участь у семінарах, що проводилися в Росії за ініціативою Фонду Дж. Сороса в містах Підмосков'я, в якості ведучої тренінгової групи. Т. С. Яценко неодноразово була представлена серед імен державних діячів та наукової еліти України [17 – 20]. Громадсько-наукові заслуги Т. С. Яценко підтверджуються відповідними нагородами (див. фото 2).

Фото 2: а – «Заслужений діяч народної освіти України», 1996;

б – «Відмінник освіти України», 1999;

в – «Орден Княгині Ольги III ступеня», 2001 р.;

г – «За наукові досягнення», 2006;

д – «Золота медаль К. Д. Ушинського», 2009.

Т. С. Яценко має об'ємні просвітницько-громадські обов'язки. З 1992 року і до цього часу є членом Вищої атестаційної колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. З 1995 року – членом Спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських і докторських дисертацій Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, а з 2002 року – членом експертної ради ДАК МОНМС України. З 2008 року – член Координаційної ради по затвердженню наукових тем з психології при НАПН України. Член редколегії низки періодичних видань: журналів «Практична психологія і соціальна робота» (м. Київ), «Проблеми сучасної педагогічної освіти» (РВНЗ КГУ, м. Ялта), «Психологія і суспільство» Інституту експериментальних систем освіти (м. Тернопіль) та ін.

Перспективи подальших досліджень Т. С. Яценко спрямовані на пізнання голографічних основ психічного як функціональної системи; дослідження специфіки перекодування ідеальних (психічних) реалій у візуалізовані, матеріалізовано-символічні форми самопрезентації; розкриття характеру взаємозв'язків між

категорією смислу й «інформаційним еквівалентом»; пізнання архетипу як інстинкту в його співвіднесеності із захисною системою, механізмами символізації та ціннісними параметрами особистості тощо. В полі наукового зору Т. С. Яценко перебуває також проблема інтровізії глибинного пізнання, що, без сумніву, не лише надасть допомогу психологам-початківцям, але й дасть поштовх для розвитку методології практичної психології.

Примітка

Стаття підготовлена на основі наукових праць Т. С. Яценко, а також її виступу на 8 Авторській школі (м. Ялта, 2012 р.).

Сайт Науково-дослідного центру глибинної психології НАПН України при РВНЗ КГУ (м. Ялта) : www.yacenko.org.ua

Література

Частина I. Основні роботи академіка НАПН України Т. С. Яценко:

1. Яценко Т. С. Психологические основы активной подготовки будущего педагога к общению с учащимися : дис. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.07. « Педагогическая и возрастная психология» / Т. С. Яценко – К., 1989. – 432 с.
2. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції : навчальний посібник / Т. С. Яценко. – К. : Либідь, 1996. – 264 с.
3. Яценко Т. С. Психоаналитическая интерпретация комплекса тематических психорисунков : (глубинный аспект) / Т. С. Яценко, Я. М. Кмит, Л. В. Мошенская. – М.: СИП РИА, 2000. – 192 с.
4. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання : навчальний посібник / Т. С. Яценко. – К. : Вища школа, 2004. – 679 с.
5. Галузевий стандарт вищої освіти. Напрямок підготовки 0101 Педагогічна освіта. Спеціальність 6.010100 Практична психологія. Освітньо-кваліфікаційний рівень “бакалавр” / Міністерство освіти і науки України; розробники : Т. С. Яценко, П. В. Теслюк, І. В. Євтушенко та ін. – К., 2005. – 325 с.
6. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика / Т. С. Яценко. – К. : Вища школа, 2006. – 382 с.
7. Фахове вступне випробування зі спеціальностей «Психологія», «Практична психологія» : навчальний посібник / [Т. С. Яценко, О. В. Глузман, С. М. Аврамченко та ін.]. – Черкаси – Ялта, 2007. – 128 с.
8. Теория и практика глубинной психокоррекции: Вторая Авторская школа академика АПН Украины Т. С. Яценко / Сост.: А.В. Глузман и др. / Под ред. академика Т. С. Яценко. – Ялта : РИО КГУ, 2009. – 221 с.
9. Глубинная психология. Агрессия: психодинамическая теория и феноменология: [Монография] / Т. С. Яценко, А. В. Глузман, А. Э. Мелоян, Л. Г. Туз; Под ред. Т. С. Яценко. – К. : ВИЩА ШКОЛА – XXI, 2010. – 271 с.
10. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: Підготовка психолога-практика : навч. посіб. / [Т. С. Яценко, Б. Б. Іваненко, С. М. Аврамченко та ін.]. – К. : Вища школа, 2008. – 342 с.
11. Глубинная психология. Тенденция к психологической смерти: диагностика и коррекция: [монография] / Т. С. Яценко, А. В. Глузман, И. В. Калашник; Под ред. Т. С. Яценко. – К. : ВИЩА ШКОЛА – XXI, 2010. – 231 с.
12. Теория и практика глубинной психокоррекции: Третья Авторская школа академика НАПН Украины Т. С. Яценко / Сост. : А.В. Глузман и др.; Под ред. академика Т. С. Яценко – Ялта : РИО КГУ, 2010. – 200 с.
13. Теория и практика глубинной психокоррекции: Четвертая и пятая Авторские школы академика НАПН Украины Т. С. Яценко / Сост. : В. П. Андрущенко, А. В. Глузман и др.; / Под ред. Т. С. Яценко. – Ялта : РИО КГУ, 2011. – 261 с.
14. Теория и практика глубинной психокоррекции: Шестая Авторская школа академика НАПН Украины Т. С. Яценко / Сост. : В. П. Андрущенко, А. В. Глузман; Под ред. Т. С. Яценко. – К. : Изд-во НПУ имени М. П. Драгоманова, 2012. – 226 с.
15. Теория и практика глубинной психокоррекции. Авторская школа академика АПН Украины Т. С. Яценко / Сост. : С. М. Аврамченко и др.; Под ред. академика Т. С. Яценко]. – Донецк : ДИПиП, 2008. – 268 с.
16. Яценко Т.С., Чобітько М.Г., Доцевич Т. І. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика [на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних малюнків] A drawing in psychocorrecting activity of practical psychologist [on the material from thematic drawings set psychoanalysis] (укр., англ.). – Черкаси: “Брама”, 2003. – 216 с.
17. Яценко Т. С. // Київський літопис ХХІ століття. Науковий потенціал України : Всеукраїнський збірник. – К. : ФОРМ Стройкова Людмила Іванівна, 2009. – С. 15.
18. Яценко Тамара Семенівна // Науковці України – еліта держави : Довідково-біографічне видання. – К. : Видавництво Логос Україна, 2010. – С. 237.

19. Яценко Тамара Семенівна. Україна наукова: Довідково-іміджеве видання. – К.: Українська академія геральдики, товарного знаку та логотипу, 2010. – Т. 2 : Національна академія педагогічних наук України, 2010. – С. 99.
20. Науково-дослідний центр глибинної психології НАПН України при РВНЗ «КГУ» (м. Ялта) // Київський літопис ХХІ століття. Україні незалежній 20. Ювілейні сторінки : Всеукраїнський збірник. – К.: Видавничий центр «МЕТР», 2011. – С. 153.
21. Яценко Т.С., Сергієнко І.М., Євтушенко І.В., Аврамченко С.М. Проблема психічного вигорання у контексті вирішення завдань практичної психології (за результатами ІV Всеукраїнського навчально-методичного семінару «Теоретичні та методичні засади практичної психології» (2-4 травня 2007 р., м. Ялта) // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. // Яценко Т.С., Сергієнко І.М., Євтушенко І.В., Аврамченко С.М. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – № 19 (43). – С.7-16.
22. Яценко Т. С. Взаємозв'язки свідомого і несвідомого та їх вплив на адаптованість / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. // Яценко Т. С. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2009. – № 24 (48). – С. 13 – 21.
23. Глибинно-психологічне пізнання з використанням каменів / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. // Яценко Т. С., Маїк М. С., Гайворонський Р. О. – К.: НПУ М. П. Драгоманова, 2010. – № 29 (53) С.247 – 256.
24. Яценко Т. С. До проблеми пізнання індивідуальної неповторності архетипної символіки / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. // Яценко Т.С. – К.: НПУ М. П. Драгоманова, 2011. – № 33 (57). – С. 15 – 27.
25. Категорія віри в контексті методології глибинно-психологічного пізнання / Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова, Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. // Яценко Т. С. – К.: НПУ М. П. Драгоманова, 2011. – С. 100-106.
26. Яценко Т.С., Андрущенко В. П. Философско-психологические проблемы методологии познания психики / Т. С. Яценко, В. П. Андрущенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологія : Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – № 36 (60). – С. 7 – 20.
27. Яценко Т.С., Андрущенко В. П. Философско-психологические проблемы методологии познания психики / Т. С. Яценко, В. П. Андрущенко // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К.: А.С.К., – 2011. – Т. 1: Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія. – 2011. – Випуск 31. – С. 142 – 155.
28. Андрущенко В., Яценко Т. Філософсько-психологічні проблеми методології пізнання психіки / Т. Яценко, В. Андрущенко // Психологія і суспільство. Український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис. – 2012. – №. 3. – С. 63 – 77.

**Частина ІІ. Прикладні аспекти дослідження проблем глибинної корекції:
дисертаційні роботи послідовників академіка НАПН України Т. С. Яценко**

1. Солодухова О. Г. Психологія становлення особистості молодого вчителя в процесі професійної адаптації : автореферат дис. ... док. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Г. Солодухова. – К., 1997. – 39 с.
2. Зажирко М. П. Глибинно-психологічні передумови активізації процесу спілкування (акмеологічний підхід) : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / М. П. Зажирко. – К., 1998. – 17 с.
3. Коновальчук В. І. Психологічний зміст механізму заміщення та його врахування у процесі підготовки психологів-практиків : дис. ... канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В. І. Коновальчук / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1998. – 191 с.
4. Мошенська Л. В. Діагностичні можливості комплексу тематичних психомалюнків у дослідженні глибинних аспектів психіки : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец.19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л. В. Мошенська / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1998. – 19 с.
5. Теслюк П. В. Полівалентність змісту символіки тематичних психомалюнків (на матеріалі професійної підготовки психологів-практиків) : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / П. В. Теслюк. – К., 2000. – 20 с.
6. Біла О. Г. Психокорекційні можливості методу активного соціально-психологічного навчання (на матеріалі підготовки психологів-практиків) : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец.19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Г. Біла. – К., 2002. – 19 с.
7. Коновалова О. А. Глибинно-психологічне пізнання феномену експектацій методом активного соціально-психологічного навчання : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец.19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. А. Коновалова. – К., 2002. – 18 с.

8. Аврамченко С. М. Пізнання внутрішньої суперечливості психіки суб'єкта методом психомалюнку : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С. М. Аврамченко. – Івано-Франківськ, 2004. – 294 с.
9. Євтушенко І. В. Роль архетипної символіки у вираженні інтимних почуттів суб'єкта до близьких йому людей (на основі міфів, казок, психомалюнків) : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І. В. Євтушенко. – К., 2004. – 371 с.
10. Мелоян А. Е. Глибинно-психологічні витoki агресивності суб'єкта (на матеріалах активного соціально-психологічного навчання) : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / А. Е. Мелоян. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
11. Сергієнко І. М. Глибинно-психологічні передумови ставлення суб'єкта до інших людей (на матеріалі активного соціально-психологічного навчання) : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І. М. Сергієнко. – Івано-Франківськ, 2004. – 222 с.
12. Іваненко Б. Б. Особистісна психокорекція майбутнього практичного психолога засобами активного соціально-психологічного навчання : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Б. Б. Іваненко. – К., 2005. – 199 с.
13. Білуха Т. І. Розвиток особистості майбутнього психолога-практика засобами корекційно-виховного впливу : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т. І. Білуха. – Івано-Франківськ, 2006. – 354 с.
14. Солодухов В. Л. Метафоричність казки як засіб активного соціально-психологічного навчання : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В. Л. Солодухов. – Івано-Франківськ, 2006. – 237 с.
15. Стасько О. Г. Психологічна значущість умовних цінностей та їх вплив на формування ідеалізованого «Я» особистості : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Г. Стасько. – К., 2006. – 369 с.
16. Бабенко К. А. Взаємозв'язок механізмів символізації змісту несвідомого (на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних психомалюнків) : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / К. А. Бабенко. – К., 2007. – 20 с.
17. Бондаревська Л. Л. Переживання у структуруванні системних характеристик підсвідомого (на матеріалі АСПН) : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л. Л. Бондаревська. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.
18. Шавровська Н. В. Особливості пізнання психологічних захистів суб'єкта засобами психоаналізу малюнків : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. В. Шавровська. – Івано-Франківськ, 2007. – 376 с.
19. Горобець Т. В. Соціально-перцептивні деформації – епіфеномен психічних захистів : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т. В. Горобець. – Івано-Франківськ, 2008. – 392 с.
20. Калашник І. В. Глибинно-психологічні витoki тенденції особистості до психологічної смерті : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І. В. Калашник. – К., 2008. – 426 с.
21. Нодзельська А. С. Взаємозв'язок інфантилізму з психологічною імпотенцією та їх корекція : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / А. С. Нодзельська. – Івано-Франківськ, 2008. – 323 с.
22. Раджабова С. Ш. Ідентифікація та її вияв у особистісній проблемі суб'єкта : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С. Ш. Раджабова. – К., 2008. – 347 с.
23. Харенко С. Г. Психологічні особливості та корекція емоційних станів підлітків (засобами активного соціально-психологічного навчання) : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С. Г. Харенко. – Івано-Франківськ, 2008. – 369 с.
24. Кононова М. М. Глибинні детермінанти психічної дезадаптації суб'єкта : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / М. М. Кононова. – Івано-Франківськ, 2009. – 319 с.
25. Святка О. О. Феномен опорів як проблема в глибинно-психологічній груповій корекції : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. О. Святка. – К., 2009. – 324 с.
26. Сивопляс Н. В. Процес соціальної адаптації суб'єкта в контексті тенденцій: «до психологічної сили» та «до психологічної слабкості» (на матеріалі підготовки психологів-практиків) : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. В. Сивопляс. – Івано-Франківськ, 2010. – 388 с.
27. Туз Л. Г. Психоаналітична інтерпретація як засіб корекції поведінки учасників активного соціально-психологічного навчання : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л. Г. Туз. – К., 2010. – 363 с.
28. Усатенко О. М. Супервізорство у фаховій підготовці психологів-практиків : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. М. Усатенко. – Луцьк, 2010. – 341 с.

29. Педченко О. В. Глибинно-психологічні витоки релігійної віри та їх пізнання у процесі активного соціально-психологічного навчання : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. В. Педченко. – Івано-Франківськ, 2011. – 440 с.
30. Богдан Т. В. Діагностика і корекція внутрішніх суперечностей особистості засобами психодрами у процесі активного соціально-психологічного навчання : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т. В. Богдан. – Харків, 2012. – 224 с.

Реферат. Стаття базується на дослідженнях академіка Національної академії педагогічних наук України Т. С. Яценко в ракурсі освітлення розроблених їм психодинамічної теорії, відповідної методології, а також метода активного соціально-психологічного пізнання (АСПП).

Стаття відображає спробу здійснити своєобразний лонгітюд розвитку психодинамічної методології, теорії та практики на протязі більш ніж 30 років (з 1978 р.). В поле зору потрапили, фактично, п'ять аспектів наукових відкриттів:

- а) проблема динаміки особистісних і групових змін у процесі АСПП;
- б) психологічна захист в її диспозиційно-системній організації: «по вертикалі» – базальна захист; «по горизонталі» – ситуативна захист;
- в) інтегративні основи функціонування психологічної захисту в підкореності ведучому (генеральному) механізмові «від слабкості до сили»;
- г) механізми, що задають розвиток психіки за параметрами «розголосованість» – «голосованість», що втілюється в законах «позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції на більш високій рівні психічного розвитку»;
- д) структура психіки, що відображає «Модель внутрішньої динаміки психіки», доповнює фрейдівську структуру (Супер-Его, Его, Ід) лінійними взаємозалежностями.

Стаття вказує на важливість констатації того, що акт психічного знаходиться на перетині «вертикалі» та «горизонталі», що влечет за собою висновок: будь-яке одноактне поведіння (особливо спонтанного порядку) латентно синтезує як свідоме, так і несвідоме. Дослідження Т. С. Яценко вносять новий погляд на можливості пізнання психічного шляхом його візуалізації, т. є. перекодування в осягаєму світ, що розширює перспективи його дослідження в єдності сфер свідомого та несвідомого. Стаття презентує також громадсько-державне «лиця» Т. С. Яценко, нагороди, що відображають державне визнання, і зміст Авторських шкіл для психологів України.

Резюме. Стаття звертає увагу психологів на новий підхід Т. С. Яценко, академіка НАПН України, стосовно: феномена психічного в закономірній єдності статичної та динамічної; перспектив пізнання психічного з опорою на невольну активність респондента (не покладаючись на «техніки»); презентації нового підходу до розуміння єдності теорії та практики в розв'язанні проблем латентного перекодування психіки в процесі візуалізованої самопрезентації суб'єкта та передумов ефективності її процесуально-діалогічної експлікації; феномена психологічної захисту як дисфункційного і в той же час системного утворення, що підлягає психокорекції; відкриття перспектив вдосконалення психодинамічної методології та теорії.

Ключові слова: психодинамічна теорія, несвідоме, свідоме, психіка, психологічна захист, спонтанність та невольність поведінки, позитивна дезінтеграція та вторинна інтеграція.

Резюме. Стаття звертає увагу психологів на новий підхід Т. С. Яценко, академіка НАПН України, щодо: феномену психічного в закономірній єдності статичної та динамічної; перспектив пізнання психічного з опорою на мимовільну активність респондента (не покладаючись на «техніки»); презентації нового підходу до розуміння єдності теорії та практики у розв'язанні проблем латентного перекодування психіки в процесі візуалізованої самопрезентації суб'єкта та передумов ефективності її процесуально-діалогічної експлікації; феномену психологічного захисту як дисфункційного і в той самий час системного утворення, що підлягає психокорекції; відкриття перспектив вдосконалення психодинамічної методології та теорії.

Ключові слова: психодинамічна теорія, несвідоме, свідоме, психіка, психологічний захист, спонтанність та мимовільність поведінки, позитивна дезінтеграція та вторинна інтеграція.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ГЛИБИННОЇ ПСИХОКОРЕКЦІЇ

© 2013

В. П. Андрущенко (м. Київ), Т. С. Яценко (м. Ялта)

ФІЛОСОФІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ ЦІЛІСНОСТІ ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ З ВРАХУВАННЯМ АРХЕТИПУ ВІРИ

Директор Науково-дослідного центру глибинної психології НАПН України при РВНЗ КГУ (м. Ялта) Академік НАПН України Т. С. Яценко

Ректор НПУ імені М. П. Драгоманова Академік НАПН України, академік НАН України В. П. Андрущенко

Філософія в єдності з психологією визначає цілісність психічного (свідоме-несвідоме) як засадничий принцип глибинного пізнання. Без чітко окресленої методології, яка асимілює відповідну теорію, світовідчуття та світогляд вченого – психологічні дослідження не можуть бути відповідними сучасним вимогам. Зокрема, психологія зобов'язана асимілювати результати досліджень в інших, близьких галузях науки. На таку увагу заслуговує фізіологія, зокрема, дослідження П. К. Анохіна в його відкритті рефлекторного кільця, що включає «апцептор дії», який акумулює емотивно регулюючі важелі впливу на поведінку в контексті прогнозування результатів дії (активності). Констатація невідповідності не лише спричиняє виникнення негативної емоції, а й спонукає до повторюваності дій, їх довершеності. В перспективі важливо співвіднести таку «вимушену повторюваність» з відкриттям З. Фрейдом закону «вимушеного повторення», як і з введенням ним категорії «*віруючого очікування*». Зазначені ефекти

несуть емотивний заряд та зумовлюють цілеспрямованість активності живої істоти, для якої характерне «випереджаюче відображення», яке єднається з *вірою* в прогнозований (бажаний) результат.

З огляду на сказане, невроз, який намагається упереджувати глибинне пізнання, постає в контексті хибних прогнозів, відступів та викривлень реальності, незбігу очікувань з результатами, в чому задіяні психологічні захисти. Останні засвідчують підпорядкованість поведінки особи «принципу задоволення», що конкурує з «принципом реальності» при латентності процесу зіставлення очікувань і результатів. «Психічні захисти» першопочатково З. Фрейд пояснював необхідністю зниження емотивного напруження в критичні моменти, в подальших же дослідженнях зверталась увага на зв'язок захисної системи з едіпальним періодом розвитку психіки дитини, що породжує кризу входженням в психіку першого соціального закону – «табу на інцест». Основна місія захистів полягає в утаємниченні факту чуттєво-лібідної залежності дитини від батьків (вихователів) шляхом інтроєкції («привласнення») їхніх рис характеру. Все це створює ефект «незавершених справ дитинства», що активізує компенсаторні тенденції – заміщення, перенесення та ідентифікацію. Тому категорія віри вписується в психіці суб'єкта в систему психологічних захистів. Саме це сприяє зниженню едіпальної напруги завдяки її *втіленню в Бога* (матір Божу) як *архетип заміщення батьків*. На це вказує валентність почуттів за параметрами поваги, взаємозв'язку та духовного тяжіння, обов'язку, надихання, сили, яка нерідко живить власне «Я». Тінню високості зазначених почуттів є страх Божої кари (як і батьківської). Компенсаторні аспекти релігійної віри мають вияв у відчуттях власної вічності, що нівелює страх смерті шляхом єдності з Богом, причетності до «таємної сили», що *компенсує* нереалізованість власного потенціалу в соціумі та почуття меншовартості, винесене із сім'ї. Спонукають до віри в Бога як компенсацію несправедливості через відповідність істинності законів як вищої волі, вищої єдності всього суцього без втрати індивідуального і особливого.

Для Гегеля «релігія є самосвідомістю абсолютного духу, дякуючи опосередкуванню кінцевим людським духом». Гете стверджував: «Хто опановує наукою і мистецтвом, має також і релігію; хто не опановує ні тим, ні іншим, також має релігію». Сказане значною мірою підтверджує думку про архетипність релігійної віри, передусім віри як такої, що є стимулом активності, наполегливості, доведення справи до бажаного результату. Тому, на наше переконання, *не зовсім вірно трактувати віру як таку, що не може претендувати на об'єктивно позитивну значущість для людини*. Віра, як свідчать фізіологічні та психоаналітичні дослідження, пов'язана із очікуванням